

ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ЛІДЕРСТВО**Ярова Євгенія Валентинівна,***доктор філософії в галузі державного управління,
начальник управління освіти Шевченківської РДА в м. Києві*

УДК 327(477)

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В КОНТЕКСТІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ***У статті автор аналізує проблематику формування, структуризації і розвитку нової української еліти на тлі демократичної трансформації політичної системи.***Ключові слова:** *політична система, політична еліта, демократичні трансформації.**В статье автор анализирует проблематику формирования, структуризации и развития новой украинской элиты на фоне демократической трансформации политической системы.***Ключевые слова:** *политическая система, политическая элита, демократические трансформации.**In the article an author analyses problems of forming, structure and development of the new Ukrainian elite, on a background of democratic transformation of the political system.***Keywords:** *political system, political elite, democratic transformations.*

Процеси становлення та розвитку політичних еліт і лідерства країн постсоціалістичного простору визначає подальші процеси державного будівництва, формування політичних систем. Політична система - це організаційне вираження всієї сукупності державних і громадських організацій, у тому числі й трудових колективів, які беруть участь у політичному житті держави. Політична система перебуває у складних структурно - функціональних взаємозв'язках з іншими підсистемами, такими як соціальна, економічна, духовна. То ж у широкому розумінні політична система це не лише політичні інститути, а і їх функціонування, а також політичні ідеї, цінності, політична культура, політична діяльність і її відображення у свідомості людей. Структура політичної системи, тобто її внутрішня організація (спосіб взаємозв'язку і взаємодії її елементів: державна влада, політичні інститути, політична діяльність, політичні відносини, політико - правові норми, політична культура та ідеологія, людина як основний носій усіх видів політичної діяльності і відносин), спрямовує функціонування політичної системи на реалізацію цілей і завдань, що стоять перед суспільством. Ефективність функціонування політичної системи залежить від повноти реалізації її функцій, які здійснюються політичною елітою й лідерами [1, с.46].

Початок цьому процесу переходу від радянської політичної системи до демократії поклали "перебудова" і впроваджені в наступні роки економічні і політичні реформи. Вони викликали до життя нові політичні інститути у вигляді президентської влади, парламенту, політичних партій, виборів на демократичній основі в органи влади різних рівнів і т. п. Перед керівництвом країн, що одержали незалежність, постала проблема визначення основного інституту політичної системи. Таким інститутом для становлення суспільно-політичних відносин був обраний інститут політичної еліти на чолі з президентом. Таким чином, встановлення державного інституту президентства в значній мірі вирішило проблему легітиматії основної еліти й заклало основи політичної системи перехідного періоду і умови формування політичного елітизму й лідерства.

Політичне керівництво - політичні еліти й лідери займаються вивченням, аналізом відображення в політичних програмах інтересів різних соціальних груп суспільства, розробляють політичну ідеологію, політичні програми, створюють механізми реалізації політичних задумів і програм, які відбивають стратегію економічного й соціального розвитку держави, вибирають шляхи для здійснення довгострокових цілей, формують внутрішню й зовнішню політику. Таким чином, політичні еліти й лідери формують у суспільстві систему

норм і цінностей, забезпечують нормальне функціонування політичної системи і її інститутів. У політичній системі політична діяльність зв'язує, поєднує й забезпечує взаємодію всіх її складових, а політика стає основою соціальної диференціації.

Характер і якість керівного складу суспільства визначається елітою, в середовищі якої формується політичне лідерство. У свою чергу характер і якість керівної верхівки неодмінно залежить від рівня розвитку (економіки, культури, громадянської свідомості та ін.) суспільства. Нові політичні лідери пострадянського простору через відсутність професіоналізму не змогли провести всебічного реформування суспільства й, особливо, в соціально-економічній сфері, використовуючи часом методи революційних епох. Вони не в змозі були врахувати той фактор, що при реформуванні суспільства на перший план повинна виступати згода всіх верств громадянського суспільства. Але крім революційних, існують і інші методи та способи перебудови та удосконалення соціуму, які повинні спиратися на певні канони. «Попрання цих канонів робить кожную спробу соціальної реконструкції марною», писав російський соціолог П.Сорокін [2, с.271].

Таким чином, політичне лідерство, як соціальний інститут країн, що утворилися після розпаду авторитарної держави, відіграє важливу роль у політико - правовому процесі як способі функціонування політико - правової системи і її взаємодії з іншими системами держави й суспільства (соціально - економічними, національно - етнічними та ін.).

Всі колишні республіки СРСР, ставши самостійними державами, змогли сформувати власні моделі державності, прийняти Конституції й забезпечити суспільно - політичне життя своїх народів. В Конституціях цих держав закладений принцип демократичного суспільства, сформульовані й правові принципи державного й громадського життя. Ті кардинальні зміни, що відбулись в політичній, економічній і інших сферах суспільного життя країн внесли істотні зміни в структуру, зміст і характер діяльності державних органів. В житті держав проголошені нові принципи, основними з яких є:

- 1) принцип демократизму в формуванні і діяльності державних органів;
- 2) принцип представництва інтересів громадян в державному апараті на основі демократичної виборчої системи;
- 3) принцип розподілу гілок влади на законодавчу, виконавчу та судову;
- 4) принцип на право громадян шляхом референдумів впливати на рішення органів влади, які протирічать інтересам народу, в тому числі і в сфері міжнародних відносин;
- 5) принцип професіоналізму й компетенції державних органів в управлінні.

Та дотримання цих принципів, їх виконання не відповідає необхідному стану ні в Україні, ні в Росії, ні в Білорусі. Хоча, як зазначав Гегель, держава - найбільш досконала організація громадського життя, в якій все будується на правовій основі, що представляє царство реалізованої волі [3, с.95].

Але швидкий і часто-густо недалекоглядний і не спланований спонтанний перехід від планової економіки до вільного ринку створив різку фактичну нерівність, у результаті чого політична воля й влада виявилися в руках тих, хто встиг заволодіти власністю [4, с.40]. Непланомірний, хаотичний процес приватизації, який відбувався в Україні привів до зосередження великої частки національних багатств і влади в руках незначної меншості, а відтак і до різкого контрасту між бідними та багатими верствами. Тому не можна вважати цивілізованою країну, у якій значна частина національних багатств зосереджена в руках невеликої групи людей, які користуються надійним захистом з боку влади й здатні маніпулювати партіями, засобами масової інформації й суспільною думкою.

Лідери й еліти, що вийшли з тоталітарного режиму не спроможні були взятись за здійснення будівництва держави як інституту, що дозволяє реалізуватися кожному члену суспільства, як найбільшій цінності. Невисокий професіоналізм їх, відсутність високого державного й національного почуття, орієнтування, у першу чергу, на забезпечення особистого благополуччя, не дали можливості їм навіть протягом чотирнадцятилітнього існування направити всю політичну діяльність на державотворення, у якому вищим ціннісним атрибутом є людина, що найбільше характерно для України.

Недосконалість соціальної структури й відсутність чітко обґрунтованих програм економічних і політичних перетворень приводить в Україні до хаотичного перерозподілу державної власності й перетворенню державної монополії в монополію корпоративного типу. Правлячою верхівкою створилися умови для задоволення інтересів елітних груп на протигагу інтересам усього суспільства.

В Україні громадськість поняття демократії сприймає, як поняття необмеженої свободи. Подібній політиці сприяє відсутність ідеологічної основи й громадянська незрілість суспільства. Тому політологи в Україні таку демократію називають демократією незавершеної політичної модернізації [5, с. 310].

"Проблема демократії для нашої країни - це проблема формування такої соціальної і політичної системи, яка б забезпечувала керуваність суспільством при участі народу, припускала б можливість зміни влади без насильства, гарантувала б дотримання і захист прав і свобод людини"[6, с. 15], тобто, необхідно створювати умови автономності та індивідуальної свободи громадян, що є характерним для громадянського суспільства. Стосунки громадянського суспільства і держави повинні здійснюватись цивілізованим способом - на основі діалогу та співпраці (Дж. Локк, Ж.-Ж.Руссо, Гегель, Токвіль та ін.). Рівновага між громадянським суспільством і державою є важливим фактором стабільного демократичного розвитку.

В даний час еліта не має конкретних розробок будівництва відкритого громадянського суспільства, тому що сама вона пов'язана з недалеким минулим авторитарного радянського ладу. В СРСР ознаки громадянського суспільства були формальними, бюрократичними, тому що держава ототожнювала себе з суспільством.

Після краху комуністичної ідеології почалося перетворення тієї політичної системи, в якій державні функції, пов'язані з прийняттям рішень, перебували в руках єдиної партії. З розпадом авторитарної багатонаціональної держави, елітами й лідерами, що прийшли до влади була поставлена демократична мета - зробити державу носієм політичної влади, що приймає рішення. Це передбачало, що громадяни, обираючи своїх представників в органи, які формують державні структури, стануть причетними до здійснення політичної влади й контролю над нею. Але слабкість нинішньої влади в Україні, клановість, корумпованість, нарешті, аморальність, що виражається в нездатності або небажанні її представників діяти за законом, віддаляє її від народу.

Відомі українські політологи Н. Михальченко й В.Андрущенко характеризуючи пострадянське суспільство відзначають: "...можна констатувати, що сформувалася модель суспільства в Україні як усередненого, дезорієнтованого, деструктуризованого масиву з розтрощеним кістяком вертикальної ієрархії, що застигли на грані бідності, озлобленості й роздратованого, але в той же час багато в чому недієздатного, що не має великого потенціалу ні для активних творчих дій, ні навіть для активного захисту. Домінуючим в суспільстві стає тип авторитарної особистості із властивою їй соціально - політичною пасивністю й фаталізмом, схильною лише до сліпого бунту" [7, с.247].

В Україні до того ще й не було загальнонаціонального лідера і еліти, які змогли б сформулювати й впровадити в життя ті ідеї й цінності, які сприяли б будівництву того суспільства, що дійсно відповідало б тим установкам, які знайшли своє відбиття в Конституції. Такою ідеєю могла б бути національно - патріотична ідея, природно, не суґубо етнічна, а всенародна, тобто, незалежна від національної приналежності будь-якого громадянина країни, український народ як єдина політико - етнічна спільність, цілісна одиниця світового співтовариства. Така національна ідея повинна відповідати спільному інтересу і потребам всіх націй, усвідомленої всім народом. Сили такої спрямованості були, але той відбиток, що був накладений тоталітаризмом, який завжди засуджував український націоналізм, не дозволив зміцнитися і взяти верх, об'єднати всі верстви суспільства й побудувати державність, що об'єднувалася б загальнонаціональною патріотичною ідеєю. Додав до всього цього ваги й український менталітет, що визначається традиційно як «моя хата з краю». Від комуністичної ідеології як державної ми звільнилися, а національну ідею як державну ми не прищеплюємо. В 1990 році Декларація про державний суверенітет України проголошувала самовизначення української нації, як основи державного

суверенітету, тому що національна ідея - це ідеологія державного будівництва, а в процесі будівництва держави національна ідея формує й політичну націю [8, с.383].

В СРСР - багатонаціональній державі, практично не існувало національної ідеології, а також таких демократичних принципів, як багатопартійність, поділ влади, політичної опозиції й інше. Тому й пошук форм і методів організації громадського життя в економіці, політиці, соціальній сфері, культурі і ідеології є зараз важко розв'язуваною проблемою для еліт і лідерів, що панують в усіх суспільствах пострадянського простору і в Україні тощо. Ці трансформаційні процеси тісно пов'язані з тоталітарним минулим, але є й певні особливості такі, як, наприклад, недооцінка поступовості й поетапності розвитку демократичних процесів й утворення інститутів демократизації, ослаблення регуляційних функцій держави й ставка винятково на ринкові механізми в економіці, революційне введення яких пов'язане з серйозним політичним ризиком, тому що, у першу чергу, цим була викликана й залишається соціальна напруженість у суспільстві. Все це привело до затяжного стану проведення реформ, а відповідно, і економічних перетворень. У таких умовах політична система не може бути ефективною й динамічною. Тому політика нині в Україні виглядає, як відносини між владою й різними соціальними групами. Незбалансованість елітних сил викликає замість консолідації ескалацію й напруженість у межах елітних взаємодій, що є мало перспективним для демократизації політичної системи. Розшарування за політичними, економічними, духовними ознаками політичних елітних верств приводять і до розшарування всього українського суспільства.

Проблемою є й неструктурованість еліти, і ця проблема вимагає негайного вирішення. Тому зараз для правлячої еліти існує невідкладна необхідність пошуку ефективних форм і методів керування суспільством. Такі форми й методи може й пропонує сучасна політична наука, і вони можуть дати позитивні результати, якщо самі лідери і їх ідеологічні й організаційні технології будуть базуватися на науковій основі, тоді й правляча еліта і їхні лідери зможуть відібрати усе найбільш раціональне, для владного функціонування. Політична практика пострадянського періоду не дозволяє переконливо стверджувати, що діяльність лідерів цього періоду здійснюється з урахуванням досягнень світової теорії політичної науки. Український вчений-політолог А. Пахарев зазначає, що "...лідерство в політичному житті держав на пострадянському просторі, багатовекторне й значною мірою непередбачуване. Головні причини цього явища полягають у важкій економічній кризі, нечуваному загостренні життєво важливих соціальних проблем, у зростанні злочинності й інших недоліків суспільства...Ефективну й результативну діяльність лідера в таких умовах важко переоцінити, але на жаль, політична практика пострадянського періоду не відрізняється яскравими лідерськими індивідуальностями" [9, с.19].

Політико - правова система, як сукупність політико - правових інститутів держави й суспільства впорядковується зв'язками між цими інститутами на основі державницької ідеології, тоді й політика впливає на соціальні процеси, формуючи політико - правові відносини в суспільстві. На основі ідеології здійснюється політичний процес, тобто форма функціонування політичної системи й суспільства. Здійснення політичного процесу є головною функцією пануючих у суспільстві еліт і лідерів. "Поки Український менеджмент не сприйме цінності, правила й етичні норми, що діють у цивілізованому світі, не опанує сучасними методами управлінської культури, одночасно зберігаючи й використовуючи національні моральні надбання й цінності, отримані через релігію, історію, культуру, нам не зробити свою "українську мрію" реальністю" [10, с.14]. Рівень політичної культури української еліти та й всього суспільства, не дозволяє в найближчій перспективі бачити трансформацію політичної системи відповідно до конституційних змін.

Отже на даному етапі в Україні політичні еліти в силу своєї деідеологізованості, відсутності науково обґрунтованих політичних цілей в економіці, внутрішній і зовнішній політиці, з переважанням кланових тенденцій, не можуть забезпечити формування розвиненої політичної системи.

Література:

1. Белов Г. Эволюция нормативной политической системы современного российского общества. // Общественные науки и современность. - 1996. № 1.-с. 45-54.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. М.: Политиздат. - 1992.- 543 с.
3. Гегель Г. Ф. Философия права. - М. - 1990. - 524 с.
4. Бабкина О. Роль государства в реформирующейся политической системе. // К.: «Персонал». - 2002. - № 4. - с. 37 - 42 .
5. Михальченко Н. Украинское общество; трансформация, модернизация или лимитроф Европы? К. - 2001. - 440 с.
6. Бабкіна О. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства. Матеріали міжнародної науково - теоретичної конференції 8-9 лютого 2006 року. "Трансформації політичних систем на постсоціалістичному просторі". Спецвипуск. Нова парадигма. Київ - 2006. - с. 8-15.
7. Михальченко Н., Андрущенко В. Беловежье. Л. Кравчук. Украина 1991-1995.- К.: Украинский Центр духовной культуры. - 1996. - 512 с.
8. Головатий М. Соціологія політики. Київ. - 2003. - 503 с.
9. Пахарев А. Політичне лідерство: історико-політологічний контекст. Сучасне становище. Автореф. дис. На здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. Київ. - 2003. - 32 с.
10. Сучасна управлінська еліта в Україні : якісні характеристики, шляхи та методи підготовки / Монографія під редакцією М. Пірен, В. Ребкала.. Київ-2003.- 177 с.

Матушенко Олександра Валеріївна,

аспірантка Інституту політичних

і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

УДК 323.3

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА: ЧИ ВАРТО ГОВОРИТИ ПРО ЦІННОСТІ?

Дана стаття присвячена проблемі дослідження й визначення таких понять як «політична еліта», «політичний клас», «інтелігенція» та ін. Здійснено спробу визначити роль та місце цінностей в сучасному політичному дискурсі і виявити доцільність застосування ціннісного підходу для дослідження політичних еліт, виходячи з реалій сучасного політичного процесу в Україні.

Ключові слова: *політична еліта, політичний клас, інтелігенція, правляча еліта, правлячий клас, ціннісний підхід в дослідженні політичних еліт, функціональний підхід в дослідженні політичних еліт.*

The article is devoted to the problem of researching and defining of such issues and terms as 'political elite', 'political class', 'the intellectuals' etc. It has been made an attempt to define the role of values in modern political discourse and figure out the appropriateness of usage of the value approach to study and research of political elites in terms of present-day conditions of Ukrainian political process.

Key words: *political elite, political class, the intellectuals, ruling elite, ruling class, value approach to study of political elites, functional approach to study of political elites.*

Данная статья посвящена проблеме исследования и определения таких понятий как «политическая элита», «политический класс», «интеллигенция» и др. Было осуществлено попытку обозначить роль и место ценностей в современном политическом дискурсе и определить целесообразность применения ценностного подхода в исследованиях политических элит, исходя из реалий современного политического процесса в Украине.